

Кол жазма укугунда

БАКЧИЕВ ТАЛАНТААЛЫ АЛЫМБЕКОВИЧ

**А. ЖАКЫШБЕКТИН АДАБИЯТ МЕНЕН ФОЛЬКЛОРДУН
КЕСИЛИШИНДЕГИ ИЗДЕНУҮСҮ
(«ТЕҢИРИ МАНАС» ЧЫГАРМАСЫНЫН НЕГИЗИНДЕ)**

Адистиги: 10.01. 01. – Кыргыз адабияты

10. 01.09. – Фольклористика

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2004-ж.

Иш Борбордук Азиядагы Америка университетинин «Маданий антропология жана археология» бөлүмүндө аткарылды

Илимий жетекчи: филология илимдеринин доктору,
доцент Г. А. Айтпаева

Расмий оппоненттер: филология илимдеринин доктору,
профессор К. А. Артыкбаев

филология илимдеринин кандидаты,
доцент К. Ж. Жумалиев

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университети

Диссертация 2004-жылдын 21-октябрында саат 14.00.

Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети менен Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын Манастануу жана көркөм маданият борборуна караштуу филология илимдеринин доктордук (кандидаттык) диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д 10.03 - 228 шифриндеги Диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 265 а.

Диссертация менен Кыргыз Мамлекеттик Улуттук университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2004-жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
филология илимдеринин кандидаты

А. Кадырмамбетова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Азыркы массалык маданият, глобалдаштыруу доору жалпы коомдун өнүгүшүнө кыйла өзгөрүүлөрдү алып келди. Андай коомдук кубулуштар көркөм адабиятка да өз таасирин тийгизбей койгон жок. Демек азыркы көркөм адабият өкүлдөрүнүн чыгармачылыгында изденүү процесстери жүрүп жатат. Андыктан аларды иликтөө адабияттаануу илиминин учурдагы милдети болуп калды.

Ал эми кыргыз адабиятынын эпостор дүйнөсү да күтүүсүз, кескин өзгөрүүлөрдүн күбөсү болууда. Айталык, А. Жакыпбектин «Теңири Манас» аттуу китебинин жарыкка чыгышы менен олуттуу жаңы багыт – эпосторду көркөм кара сөз түрүнө оодаруу багыты жаралды. Ошону менен бирге, кыргыз адабияттаануу илиминин алдында да жаңы актуалдуу маселелер келип чыкты. Анын бири диссертациянын изилдөө объектиси катары алынган «А. Жакыпбектин адабият менен фольклордун кесилишиндеги изденүүсү («Теңири Манас» чыгармасынын негизинде)» эсептелинет.

Иштин изилдөө объектисине көрүнүктүү жазуучу А. Жакыпбектин кыргыз элинин «Манас» эпосунун кара сөз түрүнө которулган «Теңири Манас» көркөм чыгармасы алынды. Белгилей кетүүчү нерсе, А. Жакыпбектин чыгармачылыгына кайрылып жатып, жазуучунун көркөм дүйнөсүнүн көп кырдуу өнүккөндүгүн байкаса болот. Анын чыгармачылык изденүү процесси 60-жылдары кыргыз киноискусствосунда, көпчүлүк учурда көркөм адабият айдындарында башталганы көрүнөт. Ошондон уламбы, кыргыз адабиятынын ар кыл жанрына өзүнчө олуттуу салымдарды кошкон А. Жакыпбектин эмгектерин илимий изилдөө зарылдыгы, азыркы мезгилдин күн тартибине бууракандаган турмуш талабы тарабынан өтө курч коюлууда. Анын чыгармачылыгы мындай изилдөөгө толук татыктуу. Ал эми кыргыз адабиятчылары тарабынан жазуучу А. Жакыпбекке карата, чебер стилист катары эсептелип келгени менен, анын орошон жаңычыл чыгармачылык тажрыйбасына эмнегедир ушул күнгө чейин илимий жактан тиешелүү баа берилбей келет. Өзгөчө акыркы жылдары А. Жакыпбектин изденүүсү кыргыз элинин байыркы философиясына, бай таржымалдуу тарыхына, не деген керемет материалдарга жык толгон кызыктуу этнографиялык иликтөөлөрү, акыры барып, жазуучуну элибиздин улуу «Манас» эпосуна кайрылуусуна алып келди. Арийне, бул улуу эпоско кайрылбаган кыргыз жазуучусун табуу кыйын дечи, а бирок түздөн-түз эпос «материалы» менен иштегендер ашкере аз. Бул жагынан А.Жакыпбектин «Манас» эпосунун үстүндө көп жылдык изденүүсүнүн жыйынтыгы иретинде, өзүнчө үлкөн «Теңири Манас» аттуу көркөм кара сөз варианты жаралды. Ошондуктан, диссертацияда изилдей турган негизги маселе катары жазуучунун ушул чыгармасы алынмакчы.

Мындан сырткары, А. Жакыпбектин роман, повесть, аңгемелери, интервьюлары, жеке архиви, публицистикалары жана аларга арналган адабияттаануучулар менен сынчылардын көптөгөн орчундуу макалалары изилдөө материалы катары пайдаланылды.

Изилдөөнүн объектиси жана илимий булактары. Диссертациянын фактылык негизин «Манас» эпосунун биринчи бөлүгүн өзөк кылып жазган А. Жакыпбектин «Теңири Манас» көркөм чыгармасы түзөт. Бирок «Теңири Манаска» чейин А.Жакыпбектин чыгармачылык жолун диссертацияда карабай туруп, «Теңири Манас» тууралуу сөз кылуу да мүмкүн эмес. Ошондуктан дагы бир фактылык негиз катары жазуучунун жалпы маданият, искусство мейкиндигиндеги чыгармачыл изденүүсү аркылуу «Манас» эпосуна кантип келгендиги каралат.

Диссертация үстүндө иштөөдө: С. Абрамзон, М. Аджи, М. Бахтин, Ю. Борев, Дж. Купер, А. Лосев, К. Медоуз, Е. Мелетинский, А. Никонов, О. Ранк, О.Сулейменов, С. Токарев, Дж. Тресиддер, З. Фрейд, Дж. Фрээр, М. Элиаде жана ошондой эле Г. Айтпаева, К. Асаналиев, К. Байжигитов, Н. Бекмухамедова, Х.Карасаев, Р. Кыдырбаева, Ч. Өмүралиев, А. Салиев өңдөнгөн авторлордун илимий-теориялык, илимий-популярдуу эмгектери илимий булак катары зор көмөк болуп берди. Ч. Айтматов, А. Жайнакова, Ч. Жолдошева, А. Какеев, Т.Насирдинов, К. Сулайманов сыяктуу окумуштуу, иликтөөчүлөрдүн «Теңири Манас» жөнүндөгү ой-пикирлери гезит беттеринде жарыяланган. Диссертант бул авторлордун бардык пикирлерин да эске алды.

Изилдөөнүн методологиялык теориялык негиздери. Жазуучунун «Теңири Манас» чыгармасы, мурда калыптанып келген методология жана теория маселелеринде, бир кыйла олуттуу жаңылыктарды алып келди. Эпос, салттуу маданияттын бардык жанрларын өзүнө эле сиңире бербестен, аларга болгон терең таасирин да тийгизип турат. Андыктан, аны комплекстүү түрдө изилдөө талап кылынат. Андай мамиленин жоктугу, филологиялык же тарыхый-этнографиялык гана аспектилер менен чектелип калуу коркунучун туудурат. Ошондуктан, изилдөөнүн жүрүшүндө адабият, фольклористика илимпоздорунун илимий-теориялык эмгектерине, философтордун, элтаануучулардын, маданияттаануучулардын, адамтаануучулардын, лингвисттердин, психологдордун ошондой эле – фольклор айдыңдарынын окумуштууларынын монографиялык изилдөөлөрү методологиялык негиз түзсө, А. Жакыпбектин колдонгон жаңычыл ыкмалары, усулдары кыргыз адабияттаануусунда пайда болуп жаткан жаңы белестерди иликтөөдө ашкере омок болду. Тексттик, сюжеттик талдоо менен бирге көркөм табылгаларды салыштыруу, типтештирүү боюнча да кыйла аракеттер жасалды.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери: «Теңири Манас» А.Жакыпбектин жаратман эмгегиндеги соңку, көлөмдүү чыгармасы. Жазуучу өзү азыркы профессионал

адабиятынын өкүлү болуп туруп, кыргыз фольклорунун курамына кирген «Манас» эпосун көркөм кара сөзгө айландырды. Чебер калемгердин бул эмгегинде автордун иликтөө ыктары, усулдары ушул «Теңири Манаста» жыш колдонгондуктан, аларды илимий иликке алуу, аларга теориялык баа берүү диссертациянын темасын аныктады жана «А. Жакыпбектин адабият менен фольклордун кесилишиндеги изденүүсү» деп атоого негиз берди. А. Жакыпбектин «Теңири Манасы» кыргыз адабияттаануусуна кошулган чоң салымы менен бирге төмөндөгүдөй шарттар түзүлдү:

- ири көлөмдөгү элдик дастандарды, эпосторду көркөм прозага айландыруунун эң бай тажрыйбасы жаралды;

- мурдагы: «эмне болот?» деп, кылчактап жүрөксүү, тартынуу сыяктуу көрпөндө психологиянын ордуна, эми башка залкар эпосторубузду да кылчактабай көркөм кара сөзгө оодарууга батыл киришүү мүмкүнчүлүгү ачылды;

- А. Жакыпбек өзүнүн мааниси зор чыгармасында поэтиканын кооз дүйнөсүн прозанын ажайып баяндоосуна маанисин жоготпой толук алып өтүү мүмкүндүгүнүн кудуретин ачты;

- кыргыз адабияты бул чыгарманын пайда болушу менен катардагы жаңы ири чыгармага ээ болуу гана эмес, бүткүл дүйнөдөгү ыр түрүндө жаралган элдик оозеки чыгармалардын прозалаштыруунун дагы бир чыгармачыл Жолун ачып берди. Башкача айтканда, татаал ыр түрүндөгү элдик көркөм чыгарманы алда канча жөнөкөйлөштүрүлгөн көркөм кара сөз дүйнөсүнө алып чыгып берди.

Диссертация илимий маанилүү проблемалардын маңызын ачуу максатын көздөйт. «Манас» поэтикасын карапайым гана «баяндоо тилине» оодарганда ашкере кооз сүрөттөөлөр эмне болот? Ырды кара сөзгө айлантып эмне тапмакпыз? Мындан көркөм адабиятыбыз, руханий дүйнөбүз эмнелерге жетишмек? Не деген утушка ээ болмокпуз? Элдик оозеки поэзиянын керемет кубаттуу тили менен жаралган ажайып кооз сүрөттөрдү жана сүрөттөөлөрдү, не бир кулпурган ыр күүсүнүн боёкторун өз даражасында, өз кунарында сактап калууга мүмкүн болоор бекен? Биздин тапканыбыздан жоготконубуз огоэле көп болуп кеткен жокпу? Акырында, элдик эпосту кайсы бир жазуучунун калем аалдында кара сөз көркөмү менен сүйлөтүп жатканда, аны жөө жомоктун деңгээлине түшүрүп ийүү коркунучу турган жокпу? Мына ушул сыяктуу көптөгөн өтө орчундуу маселелер илимпоздор алдында улам арбып, пайда болушу күтүлөт.

Дүйнө элдериндеги поэзия куштарларынын «саны» прозалык чыгарманы сүйүүчүлөргө караганда кыйлага аз экени эбактан белгилүү. Бул жагдай дүйнөнүн бардык элдерине мүнөздүү факт, илимий тил менен айтканда мыйзамченемдүү, объективдүү көрүнүш.

Ал эми кыргыз элинин тээ алмуздактан бери жаратып келген улуттук оозеки адабиятты чет элдерге таратуу жана ал аркылуу өз руханий дүйнөбүздү башкаларга тааныштыруу, ушундай жол менен элдер ортосундагы маданий алакаларды кеңитүү, азыркы замандын орчундуу маселеси болуп турганда – элдик эпосторубузду прозалаштыруу процесси да жогорудай маселени чечүүгө багытталгандыгы түшүнүктүү. Анткени мындай тенденция биздин элдик оозеки бай мурасыбызды чет тилдерге которуп жеткирүү процесстерин алда канча жеңилдетип, сырттагы элдердин адабий айдыңына чыгуу (жайылтуу) убактысын кескин кыскартат дегендик. Мунун өзү, чынында да адабий агымдагы чоң жаңылык, тереңдеп түшүнүүгө, талдап карап чыгууга арзый турган илимий айдың.

Биз жогоруда келтирген проблемаларга илимий мааниде так жооп берүү оңой-олтоң иш эмес. Демек буларды иликтөө, тастыктоо, тактоо, башкача айтканда, ар тараптан изилдеп чыгуу бүгүнкү илим талабы болуп саналат.

Изилдөөдө төмөндөгүдөй маселелер илимий тастыктоого алынды:

- А. Жакыпбектин чыгармачылыгы жөнүндө мурда-кийин кыргыз адабиятчылары тарабынан кеңири сөз кылына электигин эске алып, булар боюнча терең талдоо жүргүзүү керектигин айкындоо.

- «Теңири Манас» көркөм баянынын азыркы күндүн көз карашы, не азыркы мезгилдеги илим жетишкендиктеринин бийиктиги менен чечмелөө, ошону менен бирге, бул залкар эпостун көркөм кара сөз түрүнө өтүп жаткандагы процессти теориялык планда адабияттын кайсы жанрына жатаарын аныктоо аракети изилдөөнүн бирден-бир милдети.

- Эпостун поэтикасынан, салттуулугунан айырмаланып турган бул прозалык чыгарманын бирден-бир чоң өзгөчөлүгү - анын аталышы: жазуучунун «Теңири Манас» деп чыгармасына ыйгарган атамасы, арийне, атайын чечмелеп түшүндүрүүнү талап кылат. Демек тийиштүү даражада маалымат менен камсыз болот дегендик. Андай болгондо, «Манас» эпосу аркылуу кыргыз элинин байыркы дүйнөтаанымынан кабар алса болот. Бул маселе, эпос өзөктүү «Теңири Манас» көркөм кара сөз вариантында кантип чечилгендиги илимий кызыгууну туудурат. Ошондуктан, жазуучу пайдаланган эпостун варианттары менен бул чыгарманын өзөгүндөгү дүйнөтааным, рух башаттардын чагылыштарын салыштыруу аркылуу окшоштуктарын, айырмачылыктарын алып чыгуу да орчундуу максаттардан болуп саналат.

Илимий иштин жаңылыгы. А. Жакыпбектин чыгармачылыгы жана анын «Теңири Манас» прозалык чыгармасы «Манас» эпосунун С.Орозбаков, С.Каралаев, Ж.Мамай жана башка манасчылардын варианттарына салыштырылып, адабияттаанууда

биринчилерден болуп адабияттаанууда илимий иликтөөнүн диссертациялык объектиси катары изилденди.

Практикалык мааниси. Диссертациянын материалдары, атайын семинарларды өткөрүүдө эпос менен салыштырууда жана «Манас» эпосунун жалпы мазмуну менен таанышууда «Азыркы кыргыз адабияты», «Фольклор», «Манастаануу», «Элтаануу», «Маданияттаануу» курсунда колдонууга сунуш кылынат.

Изилдөөнүн апробациясы. Диссертация Борбордук Азиядагы Америка Университетинин «Кыргызтаануу» бөлүмү тарабынан сунуш кылынып, Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын «Кыргыз адабияты», «Манас», «Акындар поэзиясы» жана «Фольклористика» бөлүмдөрүндө талкууланган. Атап айтканда, диссертацияда көтөрүлгөн концепциялар бир катар республикалык эл аралык илимий-теориялык конференцияларда билдирүүлөр жасалып жана илимий жыйнактарда чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү: Диссертация киришүүдөн, эки баптан, төрт параграфтан жана корутундудан турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын киришүү бөлүгүндө теманын актуалдуулугу, илимий жактан изилденген жана кандай изилдөөгө мүмкүн экендиги, илимий жаңылыгы, илимий-практикалык мааниси, изилдөөнүн объектиси, максаттары, илимий булактары, усулдары аныкталат.

Биринчи бап: «Манас» эпосу – А. Жакыпбектин чыгармачылык изденүүсүндөгү бурулуш этап» деп аталып А. Жакыпбектин «Манас» эпосуна кайрылышынын себептерин шарттаган факторлорго кеңири талдоо жүргүзүлөт. Диссертациянын биринчи бабынын «А. Жакыпбектин көркөм адабият айдыңындагы чыгармачылык изденүүсү» деген биринчи параграфында А. Жакыпбектин чыгармачылык изденүү өзгөчөлүктөрүнө, усулдарына токтолобуз. Ал адабият айдыңына 1961-жылы чыккан «Жараланган көгүчкөн» аттуу аңгемелер жыйнагы менен келет. Андан кийин атактуу «Ай кашкасы», реалдуу адабиятка жат, соцреализмдин кээ бир принциптерине туура келбеген чыгармасы чыгат. Жазуучу ошондо эле соцреализмди боюна көп сиңире албай, өз бет алдынча жол издеп, өзүнүн жеке тилин жаратууга умтулганын байкаса болот.

Анын маңдайына да жалпы кыргыз элинин тагдырындай эле, согуш каары туш келген соң, жаштайынан жетим калып, турмуштун ысык-суугун башынан өткөрөт. Ошондуктан жалпы эле Совет адабиятына мүнөздүү көрүнүш болгон А.Жакыпбектин да

кийинки чыгармаларында расмий сүрөттөр катары согуш жылдары чагылдырылган «Катаал багыт», «Биз атасыз өскөнбүз», «Айдагы жезкемпир» аттуу терең психологиялык повесттери кыргыз адабиятынын алтын текчесинен орун алат. А. Жакыпбек прозанын эле үстүндө иштебестен, лирикалык поэзияга да баш багып, бир топ ырларды жаратат («Издеп жүрөм», «Аппагым» ж.б.). Анын ырларына мукамдуу обондор жазылып, элдин сүймөнчүгүнө ээ болуп, азыркы күнгө чейин эл ичинде ырдалып келет.

1969-жылдан 1985-жылга чейин «Кыргызфильм» киностудиясында эмгектенип жүрүп, А. Жакыпбек кыргыз элинин көөнөрбөс маданиятын көрсөтө турган бир нече киносценарийлерди («Ысык-Көлдүн кызгалдактары», «Көздүн кареги», «Айдагы жезкемпир») жаратып, көгүлтүр экран аркылуу көрүүчүлөргө тартуулады.

Биз жазуучунун ар бир чыгармасын өзүнчө талдабадык, бирок анын чыгармаларындагы ар бир сүйлөм үчүн күрөшкөн сөз саяпкери экендигин баалабаганыбыз болбос. Ал эми 60-жылдары бир катар жаңы чыккан жаш котормочулар: К. Саякбаев, Б. Сагынбеков, Э. Турсунов, К. Ырсалиевдер менен эле бирге А. Жакыпбектин да кыргыз адабиятына котормочу катары да тааныла баштагандыгын белгилеп кетишибиз лаазым.

Котормочу деген сөздүн өзүндө эле канча түйшүк, талыкпаган эмгек жаткандыгы белгилүү. Эгер, чыгарманын автору бир түйшүк, өзүнүн стили менен жаратса, котормочу анын чыгармасын эки эсе түйшүк менен автордун жана өзүнүн стили менен кайрадан жаратууга мээнеттенет. Жазуучу А. Жакыпбек оболу, «тишин» дүйнөлүк классиктерге «салып» М. Лермонтовдун «Биздин замандын уулу» («Герой нашего времени»), А.Чеховдун «Үч эже-синди» («Три сестры»), М.Горькийдин «Түпкүрдө» («На дне»), А. Гилязовдун «Алакандай жер» («Клочок земли») жана С. Цвейгдин чыгармалар жыйнагын орус тилинен кыргыз тилине которуп, кыргыз окурмандарына тартуулаган. Чет элдик прозанын чыгармаларынын арасынан 60-жылдары которулган С. Цвейгдин «Бейтааныш аялдын каты» (1965) аттуу новеллалар жыйнагын өзгөчө болуп көрсөтүү керек. Маселен, китептеги аты уйкаш повесть, «Лепорелла», «Шахмат новелласы» бийик профессионалдык чеберчилик менен иштелип табыгыйлыгы, көркөмдүк-стилдик жактан кадиксиздиги, таасын эмоционалдык эффекти менен көзгө урунат. Орус тилин ойдогудай деңгээлде билгендик, ошону менен бирге кыргыз тилинин лексикалык байлыктарын, стилдик катмарларын жетилген калемгерче виртуоздук менен пайдалануу, синонимдик катмарлардын ар кылдыгы д.у. сыяктуу профессионалдык сыпаттар атактуу австриялык романчы, аңгемечинин адеми чыгармаларын кыргызча так, көркөм чагылтууга шарт түздү.

Кийинчерээк, Ч. Айтматовдун залкар чыгармаларын кыргызча сүйлөтүп жатып, өзүнүн даана, мыкты котормочу экендигин айгинелейт. А. Жакыпбектин чебер котормолору аркылуу кыргыз окурманы Ч. Айтматовду кеңири таанууга, түшүнүүгө мүмкүнчүлүк алды. Ал Ч. Айтматовдун: «Деңиз бойлой жорткон ала дөбөт», «Эрте келген турналар», «Гүлсарат», «Ак кеме», «Делбирим», «Бото көз булак», «Кызыл алма» повесттери, ошондой эле «Кылым карытар бир күн», «Кыямат» романдарын, «Фудзиямада кадыр түн» драмасын, «Ак жаан», «Түнкү сугат», «Асма көпүрө», «Манас-Атанын ак кар-көк музу» аттуу аңгемелерин эң жогорку көркөмдүүлүктө которуп бере алган. Ч. Айтматовдун мындай көлөмдүү чыгармаларын кыргыз тилине которууда А. Жакыпбектин эмгеги эбегейсиз зор.

А. Жакыпбектин кийинки жылдары жазган китеби, бул мектеп жашындагы балдар үчүн арналган «Шаа-Ата» аттуу жорго жомок ырлар жыйнагы 1990-жылы 2 басма табак көлөмүндө «Мектеп» басмасынан чыгат.

А. Жакыпбек өмүрүнүн көбүн котормочулукка арнап (жыйырма жыл чамасынды), дүйнөлүк масштабда турган «Айтматов мектебинин» практикасынан өтүүсүнүн натыйжасында анын чыгармачылык кудурети өзгөчө бийиктеп, ой-чабыты жана дүйнөтаанымы кеңейип, тереңдеп, бүткүл чыгармачылыгынын пафосу катары болуп калган, «Теңири Манас» эпос өзөктүү көркөм чыгармасын жаратат. Ал эми буга чейинки чыгармачылыгы, «Теңири Манасты» жаратууга болгон даярдыгы эле. Кыргыз элинин канына сиңген, эл менен түбөлүккө кошо жашап келген, ата-бабанын кечпес карысы болгон улуу эпосту: «Кайсы кыргыздын уулу өзүнө милдет кылып алар экен, кайсы кыргыздын уулунун бешенесине туш келээр экен?» - деген суроо атпай кыргыз элинин жүрөк өйүтү эле. 1987-жылдан тартып А. Жакыпбек «Кыргызстан маданияты» кийин «Кыргыз маданияты» гезитинин башкы редакторунун орун басары, 1992-жылы башкы редакторлукта эмгектенип, алдыңкы маданий ишмер катары гезиттин жакшырышы менен алек болуп жүргөн кезде, жазуучу «Манас» эпосун кара сөзгө айландыруу түйшүгүн да моюнуна артат. Жазуучу «Манас» эпосуна ар дайым аяр мамиле кылып, «эпос» деген жалпы түшүнүктөн сырткары, анын жогорку сакралдык касиетине да терең ишенген. Андыктан, бул кыргыз элинин, дүйнөлүк маданияттын алдындагы гана атуулдук парз экендиги эле эмес, кудай-арбактын буйругу катары да кабылдаган жазуучунун терең психологиялык абалын да ишибизде көрсөттүк.

1995-жылы жарыкка чыккан Ашым Жакыпбектин «Теңири Манас» аттуу көркөм кара сөз чыгармасы, 1996-жылы Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыкка ээ болгон.

Диссертациянын биринчи бабынын экинчи «Манас» эпосунун ар кыл варианттарынын А. Жакыпбектин «Теңири Манас» романында колдонулушу» аттуу

параграфында «Манас» эпосунун бир нече варианттарынын бул чыгармада пайдаланылышы тууралуу, анын методологиялык маанисин ачууга аракет жасалат. Андагы катышкан каармандар эпостон проза дүйнөсүнө өткөндө канчалык деңгээлде өзгөрүлгөндүгү иликтенет. Тагыраак айтканда, эпостун үч варианты менен А. Жакыпбектин кара сөз вариантын салыштырып жүрүп отуруп, бири-биринен болгон алыстыгын жана бири-бирине болгон жакындыгын аныктай алдык. «Теңири Манас» чыгармасы, манасчылар: С.Орозбаков, С.Каралаев, Ж.Мамайдын варианттарынын негизинде жазылгандыктан, алардын чыгармачыл мектептеринин жана варианттарынын бөтөнчөлүктөрүнө атайын көңүл бурулат. Айрыкча, профессионал жазуучу менен катар, «манасчы» - деген феномендин жаратылышы, жазма маданият менен оозеки маданияттын азыркы абалы иликтенет. Мындан сырткары, манасчылардын азыркы күндөгү чыгармачыл кудурети жана ээлеген орду тууралуу да сөз козголот.

Чыгарманын өзгөчө кырдаалдары, сюжеттик бурулуштары, ою жана стили, жалпы эле көркөмдүк мейкининин тажрыйбалары жана каражаттары изилденет. Белгилүү адабияттаануучулар М. Бахтин менен Е. Мелетинскийдин эмгектери аркылуу чыгарманын жанрын аныктоого далалат кылынат. Акыры, эпостун роман жанрына даярдык көрүүчү, А.Жакыпбек өзү белгилеп кеткендей, «эпос өзөктүү роман» деген пикирге токтолдук. Ал эми жазуучунун стилине байкоо жүргүзө келгенде, «Теңири Манаска» чейин жана андан кийин жарыкка чыккан башка көркөм кара сөз түрүндөгү чыгармаларга да сереп салынат (К.Нанаев, З.Бектеновдордун «Манас», С.Липкиндин «Манас Великодушный» («Айкөл Манас»), А.Саспаевдин «Каныкейдин алтын билериги», Б.Максүтовдун «Айкөл Манас баяны», К. Жусуповдун «Манас» чыгармалары боюнча).

Экинчи бапта **«А. Жакыпбектин «Теңири Манас» романындагы кыргыз дүйнөтаанымына»** иликтөө жасадык. Ал андыктан, экинчи баптын биринчи параграфында **«Чыгармага берилген атаманын маанисин»** талдоону чечтик. Чыгармадагы байыркы кыргыз дүйнөтаанымы жөнүндө сөз козгоп жатып, чыгарманын атамасынан баштоону туура көрдүк. Ошонун негизинде анын эл ичиндеги жана илимий маанилери боюнча ой жүгүрттүк. Атама «теңир» жана «манас» деген эки сөздөн түзүлгөн сөз айкашы болгон соң, алардын семантикасы изилдөөгө алынат. Ал эми кеп «теңир» деген сөздүн тегерегинде жүргөндүктөн, демек теңирчилик маселесине да кайрылууга туура келди. Жазуучу «Теңири» деген сөз аркылуу «Кудайдын» деген маанидеги ойду камтып келип, «Манас» деген негизги каармандын ысымын жалгап, «Кудайдын уулу Манас» («Теңири Манас») деген маанини көздөгөнүн байкадык. Биздин, бул маселеге кайрылганыбыздын бирден бир себеби, окурмандардын ичинен мунун тегерегинде кыйла талаш-тартыш, кайчы пикирлер болгон жана дагы да болушу мүмкүн, анын негизги

объектиси бул чыгарманын «Теңири Манас» деп аталышында. Дагы бир негизги себеп иретинде айта кетүүчү ой, дээрлик көпчүлүк элдик оозеки чыгармалардын аталыштары негизги каармандарынын ысымдары менен аталган. Бул жагынан алганда, жазуучу салттуулукту сактагандыгын байкайбыз. Ошондуктан, чыгарманын атамасына принципиалдуу милдет катарында кайрылууга туура келди. Ал эми А. Жакыпбек, китептин аталышы аркылуу көп нерселерге жетишти десек болот.

Биринчиден: «Теңири Манас» деп жатып, жазуучу окурмандардын китепке коңулун тартууга аракет кылган.

Экинчиден: китептин аталышындагы «Теңири...» деген сөздүн катышы, Манас менен теңирдин (кудайдын) болгон мамилесин, жакындыгын жана ошондой эле «Манастын» чыгарма катары да, чыгармадагы негизги каарман катары да жогорку касиетин көрсөтүүгө далалат кылган.

Үчүнчүдөн: чыгарманын «Теңири Манас» деген аталышы аркылуу автор, «Манас» эпосунун андагы көчмөн кыргыздардын байыркы диний көз карашын алып чыгууга аракеттенип келип, эпосту жаңы бийиктикке жеткирип, Манасты кудайлар пантеонуна чыгарууга бүткүл чыгармачылык дараметин жумшаган.

Экинчи баптын, экинчи **«Эпикалык символдордун чыгармада чагылдырылышы»** аттуу параграфында, «Манас» эпосундагы символдордун «Теңири Манаста» чагылдырылышына, алардын эпикалык маанисине баа берилет. Эпикалык символдор катары биз оболу каармандардын ысымдарына жана аларды алмаштыруу мотивине токтолдук. Белгилүү бир каармандын ысымын алмаштыруу «Манас» эпосунда эле эмес, эпоско таянган «Теңири Манас» көркөм кара сөз вариантында да жолукканын көрдүк. Чыгармада ысым алмаштыруу мотиви, символикалуу маанини алып жүрөт. «Теңири Манаста», ысымдын өзү символ катарында баяндалат. Айрыкча, далилдөө иретинде, Манастын ысымдарын айтсак болот: Манас, Теңируул, Чоңжинди. Чыгармадагы эпикалык символдор кыргыздардын дүйнөтаанымына да кирет. Чыгармада ал символдорду көрө билген, чече билге каармандар да бар. Чыгарманын биринчи бөлүгүндө ал милдет Акбалтага жүктөлүп, андан кийин кезек, Бакайга өтөт. Эпостогу ат коюу жана ат алмаштыруу мотиви анын көркөм кара сөз вариантында да сакталган. Эпосто: «ат асмандан» - деп айтылса, «Теңири Манаста»: «ат Теңирден» - делет. Ал эми кудайдын бир аталышы – теңир болгондой эле асмандын да бир аталышы – теңир. Чыгармадагы каармандардын ысымдары алардын тагдыры: Жакып, Бай Жакып, Жакып бай; Шакан, Чыйырды; Манас, Теңируул, Чоң Жинди; Чегебай, Кутубий; Шакум, Каратоко Мажик; Айнакул, Кыргыз; Абдылда, Ажыбай; Бозуул, Ырчуул; Санирабига, Каныкей. Алмаштырылган ар бир каармандын аты анын тагдырынын чукул өзгөрүшүнө

алып келди. Эгер Чыйырды менен Каныкейдин ысымы бир уруудан, элден башка урууга, элге өтүп, күйөөгө чыкканда алмаштырылса, Манас менен Кутубийдин ысымы, белгилүү бир жашка (куракка) чыкканда мифтик каармандар (чилтендер) тарабынан алмаштырылып жатты. Ысым алмаштыруу маселеси Каратоко Мажикте, Кыргызда, Ажыбайда, Бозуулда, Ырчуулда белгилүү бир деңгээлде эрдик иш аткарып, Манаска чоро болуп кошулганда гана чечилди. Жакыптын атына кайрылганыбызда, каармандын негизги аты толук сакталып, бай (малдуу) не Бай (балалуу) деген кошумча ат жалганганын көрөбүз. Демек, Жакыпта ысым алмашуу эмес, анын өзгөрүшү байкалат. Ал өзгөрүү малдан, не баладан киреше болгондо гана өтөт. Жакып үчүн мал да байлык, бала да байлык. Бирок, ал үчүн бала байлыгы, мал байлыгын сактап калыш үчүн керек.

Бул параграфта, А. Жакыпбектин «Теңири Манас» эпос өзөктүү көркөм кара сөз варианты аркылуу, байыркы кыргыз элинин дүйнөтаанымынан кабар болду. Каалайбызбы, не каалабайбызбы, байыркы көчмөн кыргыздардын жана башка дүйнө элдеринин дүйнөгө болгон көз карашы, барып отуруп түбү көп жагынан жакын экендиги көрүнөт. Ал эми «Манас» эпосундагы кыргыздардын дүйнөтаанымы, «Теңири Манаста» мезгилдин талабы менен эсептешип, өлчөп, чечмелеп берүүгө далалат кылганы, жазуучунун жеке чыгармачылык изденүүсү катары түшүнөбүз.

Түс, сан, жылдыз, тотем, күн мезгили, табыйгаттын кубулуштары аркылуу каармандардын образын, аалам менен жалпы адамзаттын, анын ичинде көчмөн кыргыздардын ортосундагы болгон тыгыз байланышын, ажырагыс бир бүтүндүгүн, бир сөз менен айтканда, эпикалык символдордун чыгармада чагылдырылышы аркылуу кыргыздардын дүйнөтаанымын көркөм баяндап берүүдөгү калемгердин кыялчабытына күбө болдук. Бул, жазуучунун үлкөн табылгасы. Ал эми анын «Теңири Манастагы» чыгармачылык ийгилигин, төмөндөгү себептер менен түшүндүрүүгө болор эле: 1. чыгармадагы баяндалып жаткан элдин өкүлү болгондуктан, ошол элдин тарыхы, турмуш-тиричилиги, үрп-адат, салты, жөө-жөрөлгөсү менен жашап келгендиги; 2. мурда башынан кечирген чыгармачылык, турмуштук тажрыйбасы; 3. «Манас» эпосуна карата өзгөчө мамилеси; 4. жеке өзүнүн адамдык мүнөзү: чечкиндүүлүгү, ачык айрымдыгы, эрктүүлүгү, ойчулдугу, эмгекчилдиги...

Иштин **корутунду** бөлүмүндө биринчи жана экинчи баптардагы ойлор жыйынтыкталды.

1. Адатта эпостун кара сөзгө өтүүсүндө эбактан бери такталып калган үч негизги жол бар экени башынан белгилүү: а) Эпосту адекваттуу – так көчүрүү; б) Сюжеттин мотивинин негизинде жазуу; в) Аралаш жазуу.

Ал эми А. Жакыпбектин чыгармасында автор таптакыр башка жолду тандап

алганы даана байкалат. «Теңири Манас» калемгердин автордук принциптеринин негизинде жаралгандыктан, мындай принциптер чыгарманы элдик эпостон айырмалап, прозадагы роман жанры менен айтуу (чагылдырып берүү) ыкмасын тандап алган. Жана эпостогу негизги сюжет сакталганы менен «Теңири Манас» автордун жекече оригиналдуу чыгармасы катары жаратылып, ийгиликтүү иштелип чыккандыгы баамдалды. Арийне, роман жанрынын талаптарына толук жооп бере турган чыгарма жаратууга автор аябагандай умтулган, бирок ал иш кыйынга турганы анык. Себеби «Манастай» зор эпосту роман кылып кайра иштеп чыгууда, ага чейин өткөөл, башкача айтканда даярдык көрүүчү баскычындагы чыгармаларды жаратуу керек эле. Ошентип, мурда фольклордун түрүнө кирген «Манас» эпосу эми көркөм кара сөз баянына өткөндүгү, улуттук адабиятыбыздагы мурда болбогон жаңы көрүнүш болуп чыга келди. Ошонусу менен автор, азыркы кыргыз адабиятын бийиктикке жеткирди. Адабиятта жүрүп жаткан мындай кубулуштун реалдуулугун танбай, чанбай тааныганыбыз жөн. Ушул мааниде «Теңири Манас», кандай гана болбосун жазуучунун чыгармачылыгынын улуттук адабиятты өнүктүрүүдөгү зор жеңиши, эбегейсиз зор салым кошкондугу катарында бааланууга тийиш.

2. А. Жакыпбек өзүнүн чыгармасында, Айкөлдүн (Манастын) улуу образын жаңыча, кара сөздүн ажайып көркөм каражаттын зор кудурети менен түзгөнү, мурда айтылбай келген, айтылса да жарым тон, жарым сөз менен кагазга оролуп айтылган «ыйыктардын» катарына алып чыкканы – жазуучунун албан табылгасы болду, кыргыз адабиятын байытты. Ал биринчи кезекте чыгарманын атамасы аркылуу: Манас – «Теңируул, Теңири Манас, Теңир уулу Манас!» деп, коркпой-үркпөй ачык жазды.

3. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» чыгармасында, борбордук каармандын ысымын адам тандабай, тескерисинче, ысымдын өзү каарманды тандайт. Бул дагы өзүнчө бир өтө кызык табылга. Манаска атайын Теңируул ысмы тандалып алынган жана антип аталышы менен ал ысым өзүнүн чыгармадагы кызматын ийгиликтүү аткарды. Манастын мурда элге бурмаланып кеңири жайылып кеткен «канкор» (кровопийца) эмес, калыс каандык вазийпасы айкын ачылды. Кыргыз элин баш коштуруп, чогултуп, бириктирип, «бир жакадан баш, бир жеңден кол» чыгарып, жоо-душмандардан Ата Мекенин бошотуп, аны коргоо милдетин Теңир, Манаска жүктөгөндүгүн көрсөтөт.

4. Чыгарманын башкы каарманы – Манастын образынан сырткары, Акбалта, Жакып, Бакай, Каныкейдин образдарына кайрылып жатып, жазуучу алардын эпостогу апыртылган эпикалык мүнөздөрүнөн четтеп, кадыресе пенделик сапаттарына өзгөчө кенен токтолуп, адамтаанууга багышталган.

5. «Теңири Манастагы» көчмөн кыргыз элинин ааламга карата болгон мамилеси, байланышы, дүйнөнү таануусу, түшүнүүсү символдор аркылуу (түс, ысым, сан, тотем,

табыйгат жана анын ар кандай кубулуштары) А.Жакыпбек тарабынан, өз ыгы, орду, жолу менен чагылдырылган.

6. Доорлор оошкон сайын адамдын көз карашы да өзгөрөт, бирок байыркы кыргыздын бай руханий казнасынын мүлдө асылдуулугун өзүндө топтоп алып жүргөн «Манас» эпосуна атайын азыктаныш үчүн кайрылат. Аны түздөн-түз толук пайдалануу же терип-терип тематикаларга ылайыкташтырып алуу иштери практикаланышы мүмкүн. Бирок жазуучу таянган залкар дастандын биринчи бөлүгү эле 188 616 сап ырдан турган С.Орозбаковдун, 84 514 сап ырдан турган С.Каралаевдин, 38 000 сап ырдан турган Ж.Мамайдын варианттарын бириктирип чыгарса, канча томдуу китеп болмок? Ал эми коммуникациясы жогору өнүккөн азыркы коомдо А. Жакыпбектин «Теңири Манасы» поэзиядан кара сөз түрүнө чулу көлөм менен өтүшү кыргыз адабиятындагы баа жеткис саамалык болгондуктан, мындай чыгарманын өзүн окууда да, изилдөөдө да жекече мамилени (индивидуальный подход) талап кылаарын, эске алса, анда А. Жакыпбектин теңдешсиз эмгегине берилүүчү баанын да эбегейсиздигин аңдоо зарыл!

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ ТӨМӨНДӨГҮ МАКАЛАЛАРДА ЧАГЫЛДЫРЫЛГАН:

1. «Манас» эпосунун ар кыл варианттарынын «Теңири Манас» романында колдонулушу // «Природа университетского образования». Материалы научно-практической конференции АУК. - Б.: 1999. 43-50 стр.

2. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» романынын жазылыш тарыхы // «Природа университетского образования». Материалы научно-практической конференции АУК. - Б.: 1999. 50-57 стр.

3. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» романындагы ысым алмаштыруу мотиви. // «Природа университетского образования. Проблемы интеллектуального развития студента и формирования творческой личности». Материалы научно-методической конференции АУК. - Б.: 2000. 400-409 стр.

4. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» эпос өзөктүү романындагы теңирчилик маселеси // Материалы международной научной конференции «Современные технологии и управление качеством в образовании, науке и производстве: опыт адаптации и внедрения»: Часть IV-Инновационные проекты «Наука-2001» Управление качеством образования в университетах, технические, гуманитарные и общественные науки. Кырг. техн.ун-т им. И.Раззакова. - Б.: 2001. 244-249 стр.

5. Бакчиев Т. А. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» чыгармасын изилдөөдөгү айрым маселелер. // «Известия вузов». 2004. - № 1; 3-10 б. (Тиркеме).

6. Бакчиев Т. А. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» чыгармасындагы кыргыздардын дүйнөтаанымы. // «Известия вузов». 2004. - №2; 11-18 б. (Тиркеме).

7. Бакчиев Т. А. А. Жакыпбектин «Теңири Манас» чыгармасындагы эпикалык символдор. // «Известия вузов». 2004. - №2; 3-13 б. (Тиркеме).

Издөнүүчү Т. А. Бакчиевдин «А. Жакыпбектин адабият менен фольклордун кесилишиндеги изденүүсү («Теңири Манас» чыгармасынын негизинде)» деген темадагы филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган ишинин

АННОТАЦИЯСЫ

«А. Жакыпбектин адабият менен фольклордун кесилишиндеги изденүүсү («Теңири Манас» чыгармасынын негизинде)» аттуу диссертациялык ишинде белгилүү кыргыз жазуучусу А. Жакыпбектин чыгармачыл жолу изилденет.

Жазуучунун чыгармачылыгы боюнча бул алгачкы илимий изилдөө диссертациянын деңгээлинде болгондуктан, биринчи бапта анын 60-80-жылдарындагы чыгармачылыгына сереп жасалат. Кыргыз Совет адабиятындагы алтымышынчы жылкылардын ичинен А. Жакыпбек бардык жанрлардан өзүнүн чеберчилигин көрсөтө алды. Ошону менен бирге эле ал профессионал котормочу да катары калыптанат. Дал ошол чыгармачыл мезгилинде ал бир катар орус жана чет элдик классиктеринин чыгармаларын которот (М. Лермонтовдун «Биздин замандын уулу», А. Чеховдун «Үч эже-синди», М. Горькийдин «Түпкүрдө», А. Гилязовдун «Алакандай жер», С. Цвейгдин «Лепорелла», «Шахмат новелласы»), мындан сырткары ал Ч. Айтматовдун 8 повестинин, 2 романынын, 1 драмасынын жана 4 аңгемесинин котормолорунун автору. 80-жылдары коомчулуктун калың катмары тарабынан «Манас» эпосуна болгон өзгөчө кызыгуу артылгандыктан, эпосту тезинен жайылтуу жана сюжети менен тааныштыруу зарылчылыгы келип чыгат. Ошондогу кыйын абалдан чыгуунун бирден бир жолу катары эпосту көркөм кара сөзгө оодаруу болгон. Бул милдет А. Жакыпбекке жүктөлгөндүктөн жазуучунун чыгармачылыгында олуттуу бир этап башталат. Ал сая отуруп «Манас» эпосунун көптөгөн варианттарын иликтөөгө өтөт. Ошондон улам жазуучу эпостун үч чоң варианттынын негизинде өзүнүн кара сөз түрүндөгү эпос өзөктүү романын жаратат. Бул

бапта, жазуучунун акыркы чыгармасы «Теңир Манасты» жаратуу учурундагы психологиялык абалына байкоо жүргүзүлөт жана ошондой эле эпос менен анын кара сөз вариантын салыштыруу иши жүргүзүлөт.

Экинчи бапта, чыгарманы изилдөөдөгү принципалдуу мамиле иретинде чыгарманын атамасы талдоого алынат. Ушул бапта биз байыркы кыргыздардын жана Борбордук Азиянын жалпы көчмөн дүйнөсүнүн «теңир», «теңирчилик» деген түшүнүгү менен, философиясы катарындагы маселелери менен кездешебиз. Ошондой эле «Теңири Манас» чыгармасындагы көчмөн кыргыздардын дүйнөтаануусун илимий изилдөө усулу катары эпикалык символдорду (башкы каармандардын ысымдарын, сандарды, түстөрдү, күн мезгилдерин, космикалык денелерди, тотемдерди) алдык.

АННОТАЦИЯ

Автореферата диссертации Т.А. Бакчиева «Поиски А. Жакыпбека на стыке литературы и фольклора (на основе произведения «Манас - сын Тенгри»)» на соискание ученой степени кандидата филологических наук

В диссертационной работе «Поиски А. Жакыпбека на стыке литературы и фольклора (на основе произведения «Манас - сын Тенгри»)» исследуется творческий путь известного кыргызского писателя А. Жакыпбека.

Так как это первое научное исследование на уровне диссертации по творчеству писателя, в первой главе в крации рассматривается период его творчества 60-80-годов. Среди шестидесятников в области Советской кыргызской литературы, А. Жакыпбек проявил своё мастерство во всех жанровых разнообразиях. В месте с тем он становится и профессиональным переводчиком. Именно в этот период своего творчества он переводит произведения русских и зарубежных классиков (М. Лермонтова «Герои нашего времени», А. Чехова «Три сестры», М. Горького «На дне», А. Гилязова «Клочок земли», С. Цвейга «Лепорелла», «Новелла о шахмате»), кроме того, он автор перевода 8 повестей, 2 романа, 1 драмы и 4 рассказа Ч. Айтматова. В силу того, что 80-ые годы эпос «Манас» вызывал особый интерес среди широкого круга общественности, появляется потребность скорейшего распространения и ознакомления с сюжетом эпоса. И одним из выходов из столь нелегкого положения стало переложения его в прозу. Эта миссия возлагается на А. Жакыпбека, и этим самым наступает новый, значительный этап в творчестве писателя. Он кропотливо изучает многие варианты эпоса «Манас». После чего, с использованием его трёх крупных вариантов он создаёт свой прозаический вариант произведения в жанре

«предромана». В этой главе ведётся наблюдение над психологическим состоянием творческих поисков писателя в период создания его последнего произведения – «Манас - сын Тенгри». Также идёт сравнительный анализ эпоса с его предроманным вариантом.

Во второй главе, даётся глубокий анализ названию произведения, как принципиально-качественный подход в исследовании произведения. Здесь же мы сталкиваемся с проблемой «тенгри» и «тенгрианства», как с одной из понятий и философий древних кыргызов и всего кочевого мира Центральной Азии. Также рассматриваются эпические символы (имена основных героев, числительные, цвета, времена суток, космические тела, тотемы) как один из научных методов исследования мировоззрения кочевых кыргызов в произведении «Манас - сын Тенгри».

ANNOTATION

of dissertation thesis T. A. Bakchiev “A. Jakypbek’s research between literature and folklore (“Manas, the son of Tengri”)” submitted for defense of Kandidat Nauk in Philology

In the dissertation “A. Jakypbek’s research between literature and folklore (“Manas, the son of Tengri”)“ the creative means of the famous Kyrgyz writer A. Jakypbek are analysed.

Since this is the first scientific research on the works of this writer on the level of a dissertation, the first chapter reviews his work between the 1960ies and 80ies. Among the Kyrgyz writers of the 60ies A. Jakypbek stood out as the one, who showed his art in the whole range of genres. Moreover he became a professional translator, translating Russian and foreign classics during just this creative period (M. Lermontov: “A hero of our times”, A. Chekhov: “Three sisters”, M. Gorkij: “On the bottom”, A. Giljazov: “Small piece of land”, S. Zweig: “Leporella”, The Chess Novel”), and 8 stories, 2 novels, 4 short stories, and 1 play by Chyngyz Aitmatov. Since in the 1980ies the epic “Manas” gave rise to special interest, there was a strong demand for spreading its content quickly among a wide public. One way to achieve this was to transform the epic into prose. This mission was laid on A. Jakypbek, with which a new, significant stage in his work started. He thoroughly studied many versions of the epic, after which, using the three major versions, he created a novel – his prose version of the epic “Manas, the son of Tengri”. In the corresponding chapter of the dissertation the psychological condition of the writer’s creative search while writing his last work – “Manas”, the son of Tengri”, is looked into. In addition to that the chapter includes a comparative analysis of the epic with its novel variant.

The second chapter contains a thorough analysis of the title of the work, by means of a qualitative approach. Here we face the problem of “Tengri” and “Tengrism”, one of the religions of the ancient Kyrgyz nomads. In the same way the symbols (the names of the main characters, numeric symbols, colours, celestial bodies, totems) are analysed. The analysis of symbols is one of the scientific methods to examine the conception of the world of the Kyrgyz nomads.